

RÉMREGÉNYEK RENEZÁNSZA

*Federico Andahazi-Kasnya: A harmadik nővér
Dobos Éva fordítása
Magvető, 2000. 214 oldal, 1540 Ft*

Adva van egy regény, mely komoly filológiai munkára épül. Adva van benne egy fiktív szál, mely felborítja s szinte megbolondítja az eredetileg dokumentumszerűnek indult művet. Érdekes játék jön létre dokumentum és fikció közt, a határok elmosódnak, s a naiv olvasó már nem is érzékeli, hol ér véget a valóság, s hol kezdődik a „mese”. Ha avatottak vagyunk a feldolgozott konkrét történeti epizód filológiai hátterében, még akkor is elbizonytalaníthat bennünket a szerző – lehet, hogy téved az irodalomtörténet?

Az egész játékot, mert hisz játszik velünk az ilyen szerző, fokozza még egy réteg: a háttértörténet olyan kísértethistóriaíró-verseny, melybe maga a szerző is beszáll ama bizonyos fiktív szállal. Rémtörténetet farag a kerettörténetből is, s szinte kétségbe ejt filológiai alaposágával – vajon nem egy nagy kísértethistória részesei vagyunk mi magunk is?

Mit tehet ilyenkor az elemző-ismertető? Kihagyhatja-e az amúgy is kissé zavaros történelmi keret, filológiai háttér érintését? Elég-e a művet pusztán önmagában nézni, megfosztván attól a kultúrtörténeti beágyazódottságtól, melyre rájátszik? Rádásul ezt a „rájátszást” még műfaji szinten is megteszi.

A magyar származású Federico Andahazi-Kasnya, a mai argentin irodalom egyik képviselője Magyarországon először az 1997-es *AZ ANATÓMUS (EL ANATOMISTA)*, majd – az 1998-ban először kiadott – *A HARMADIK NŐVÉR (LAS PIADOSAS, szó szerinti jelentésben „a kegyesek”, „a könyörületesek”)* című regényeivel vált ismertté. (Mindkét mű Dobos Éva fordításában jelent meg.) Már *AZ ANATÓMUS* is a szóban forgó témában végzett alapos kutatásra épül – a XVI. századi Columbus Matheus Realdus néven ismert itáliai anatómus munkásságába pillanthatunk be, akít a szerző Mateo Colonra keresztelt át. (Lisa Zeidner ugyan kifogásolja a történet hitelességét, s etimológiai vizsgálódásba kezd, hogy igazolja állításait. – *New York Times*, 1998. szeptember 13.)

Második regénye az irodalom, illetve az irodalom történetének kiapadhatatlan folyamából táplálkozik: a romantika nagyjainak egy lidérces éjszakájába csöppenhetünk bele. Shelley, Mary Shelley, Byron s nem utolsósorban Polidori doktor Svájcban adnak egymásnak rémes randevút. Andahazi – szinte filológushoz illő pontossággal – hitelesen mutatja be azt a világirodalmi pillanatot, mellyel a szakirodalom oly mostohán bánik.

Byron a Genfi-tó partján fekvő Villa Diodati bérelte ki, mely pompás helyszínül szolgált allűrjeinek s kicsapongásainak egyaránt. Itt látogatta meg Percy Bysshe Shelley, akivel továbbbi hat éven keresztül – Shelley tragikus haláláig – voltak barátok. Az ifjú romantikus, ki-nek neve nem kevésbé botrányos ateizmusa, mint zseniális művei kapcsán vált ismertté a korban, magával vitte akkor még szeretőjét, későbbi feleségét, Mary Godwint, azaz Mary Shelleyt, a kor híres irodalmárának, William Godwinnak és az első feminista kiáltvány írójának, Mary Wollstonecraftnak a lányát. Velük érkezik Miss Claire Clairmont, Mary féltestvére, Godwin második feleségének lánya, Lord Byron szeretője.

Mivel az idő meglehetősen esős, hőseink bizony szobafogságra ítéltetnek, ezért a főbérő, Lord Byron sátáni ötletétől megindulva kísértethistóriák felolvasásával, majd megírásával mulatják (s nem utolsósorban mulatják) az időt.

„Az évszak hideg volt és esős, esténként körülültük a lángoló fahasábokat, és német kísértethistóriákkal szórakoztunk, mert véletlenül épp azok kerültek a kezünk ügyébe. E mesék felkeltették bennünk a játékos utánozhatnét. Két barátunk (egyikük tollából a közönség szívesebben fogadna bármi mesét, mint akármít, amit én valaha is írni remélhetek) és jómagam megállapodtunk, ki-ki megír egy-egy, természetfölötti jelenségeken alapuló történetet. Az idő azonban váratlanul jóra fordult, és az én két barátom magamra hagyott, elutazott az Alpokba, s a csodálatos tájon teljesen kiment a fejükből még az emléke is minden kísérteltátomásnak. Az alábbi mese az egyetlen, amely elkészült a három közül” – írja Mary Shelley a FRANKENSTEIN előszavában.

Az író állítása szerint az ő meséje „az egyetlen, amely elkészült a három közül”. Az irodalomtörténet azonban két másik művet is ismer, melyek szintén ennek a pár napnak a termékei. Való igaz, hogy ezek közül az egyik töre-

dékekben maradt, viszont hozzásegítette a másikat az örökkévalóság megízleléséhez. Byron műve, a *FRAGMENT OF A NOVEL* adta az ihletet Polidori *THE VAMPYRE* című művének megírásához. Vagy mégsem?

Az argentin regény ezen a ponton teszi meg a döntő lépést a dokumentumtól való elkanyarodásban. A bevezetőjében leírtakat akár művelődéstörténeti esszéként is olvashatjuk, netán irodalomtörténeti adalékként, ám amikor megjelenik a harmadik Legrand nővér, illetve Polidori borzalmas titkára céloz Andahazi, elbizonytalanodunk. Aki nincs annyira otthon a Byron-filológiában, talán nem is érzékeli, hol kezdődik a fikció s hol ér véget a tények leírása. (Szerzőnk valóság és mese ilyen jellegű vegyítésével nem tekinthető újítónak, hiszen vannak hagyományai e módszernek az irodalomban.)

Mielőtt további elemzésbe kezdenénk, nem árt röviden felvázolnunk a cselekményt. Az időpont és a helyszín tehát adott – 1816. június, a Genfi-tó partja, Villa Diodati. Byronék gátlástalanul élnek világukat, a szabad szerelem és az „ópiumevés” égisze alatt (laudanummal enyhítenek rosszkedvükön), mit sem törődve Polidorival, sőt olykor még – pusztá szeszélyből – meg is alázzák a doktort. Nem csoda hát, ha Polidori gyűlöli urát, s bosszúra éheznek. Ehhez jön kapóra egy titokzatos levelezőtárs: Annette Legrand, „a harmadik nővér”, aki ügyesen csempészi a fiatalember asztalára az újabb és újabb leveleket, de őt magát sohasem látjuk. Egyes szám első személyű leírásaiból fokozatosan derül ki kiléte s célja. A levélváltásokat meg-megszakítják a Villa Diodatiban történő események. Dokumentum és fikció párhuzamosan fut a regényben, ám a leglényegesebb ponton, a *THE VAMPYRE* megírása kapcsán találkoznak.

Andahazi-Kasnya vonzódása a régmúlt korokhoz, jelen esetben a romantikához s rémregényeihez már ezekből a levélváltásokból is világosan kitűnik. Ha visszagondolunk *Az ANATÓMUS*-ra, ott is érzékelhettük, hogy a szerző szívesen választ témát a történelemből, s szinte korhűen festi le az akkori életet.

A levelek cselekménye regény a regényben. Andahazi maga is „beszáll a játékba”, ő is megírja a maga kísértethistóriáját. Edgar Allan Poe, E. T. A. Hoffmann írásainak s magának a *FRANKENSTEIN*-regénynek is megelevenedik a

világa az énelbeszélésben, azaz Annette leveleiben. Andahazi múlthoz való vonzódása nem pusztán témaválasztásában, hanem műfajidézésében is tetten érhető. Az ezredfordulós világban a rémregényekhez (gothic novels) nyúl vissza. A *HARMADIK NŐVÉR* születési körülményei azt az éjszakát idézik, amikor Victor Frankenstein életre keltette halottját, konkurálva mintegy a Teremtővel. Az anya ikerterhessége nem meglepő, annak rendje és módja szerint meg is születik a két szép leánygyermek, Colette és Babette, ám ezután már-már apokaliptikus jelenet következik. Egy borzalmas kis lény is életet kér, s horrorisztikus körülmények közt jön világra. Az ember őskétségbeesése a borzalom láttán, ami eztán következik – az éjszakai születésnél jelen lévő apa saját gyermekét kezdi üldözni. Ahogy Frankenstein az ő teremtményét, úgy a harmadik nővér apja is meg akarja gyilkolni gyermekét, el akarja pusztítani, „*megmenteni vágyván nemcsak saját lelkét*”, hanem embertársai életét is. A szörnynek azonban sikerül elmenekülnie, s annak rendje és módja szerint szennycsatornákban, pincékben, sötét és nyirkos helyeken tengeti életét, eltűnve a felszín (s tudat!) alatti régiókban.

Meglehetősen bizarr műszaként lép fel Polidori életében. Múzsza, mert műveket ad – már amennyire a művek adója s nem ihletője múzsza lehet. Rútságával ugyanis fordított arányban van intelligenciája, eszesége. Lényének borzalmassága kapcsán – rút, s nem mindennapi horrorral jött a világra – felmerülhet a kérdés: honnan származik ez a teremtmény, ki áll mögötte? Ha tüzetesen szemügyre vesszük, könnyen asszociálhatunk valamiféle ördögi teremtményre, sátni ivadékra. Szerződést ajánl az ifjú orvosnak, s amióta Goethe megírta a maga *FAUST*-ját, minden szerződés baljóslatú. Jelen esetben pedig nem éppen Annette Legrand-ra rótták Faust szerepét... Annette nem pusztán rút, hanem gyilkol is – ölnie kell az életben maradásért. Teszi ezt nem is akárhogyan. Andahazi leleményességét dicséri, hogy az első irodalmi vámpír megszületése egyenesen egy vámpírnak köszönhető. No nem a szó szoros értelmében vámpír a „*kedves nővér*”, hanem – női mivoltához illően – férfiakat választ áldozatul, mivelhogy olyan testnedvre éheznek, mellyel csak az erősebb nem rendelkezik. Ha nem jut hozzá, elpusztul, s elpusztulnak testvérei is: az ikrek ugyanis

idővel felcseperedtek, s csodaszép színésznőkké váltak, kiknek kétes erkölcsé híresebb tálentumuknál. A szörny éhe, illetve szomja azonban mindenre magyarázatot ad, s ezáltal, igaz, csak mi, olvasók, „feloldozhatjuk” őket. Minthogy nem mindenki áll rá önszántából erre az adakozásra, kivált, ha elérkezik az a pillanat, amikor a kis horrorlény előjön jussáért, a három nősemély gyilkossá válik. Míg a két egészséges és szép színésznő elborzad tette látán, a harmadiknak nincs lelkiismeret-furdalása: nincsenek emberi érzései, kívül rekedt a társadalmon. Sátáni voltát azonban mégsem jelenthetjük ki egyértelműen, mivel erre nem találunk utalást a regényben. Andahazi pusztán „gyanúba keveri” a szörnyszülöttet. A többszörösen összetett irodalomtörténeti motívum, illetve a ténylegesen megírt fikciók kapcsolata oly módon keveredik, hogy a harmadik nővér a frankensteini monstrum rokonaként, vámpírként lép elénk. Sőt Andahazi rémregényében maguk a kerettörténet termékeiben, úgy mint a *THE VAMPYRE*-ben s a *FRANKENSTEIN*-ben szereplők is megelevenednek, hisz nemcsak a vámpír, azaz Annette Legrand aktív szereplő, hanem felbukkan dr. Frankenstein is Annette apjának barátjaként, s ezzel nem pusztán szellemiségében, valamint magának az irodalmi alkotás említésének szintjén, hanem ténylegesen is beleszól a regény menetébe a Frankenstein-mítosz. (Ugyanezt a játékot játszotta el Ken Russel *GÓTIKA [GOTHIC]* című filmjében. Ő is fikciót, valóságot, sőt életrajzi elemeket vetített egymásra és hozott egymással ok-okozati összefüggésbe.)

S Lord Byron egyszer csak kitalálja a kísértethistóriaíró-versenyt! Polidori mindig is féltékeny volt urára: egyrészt „gyengéd érzelmeikkel” viseltetett iránta, másrészt irigyelte költői tehetségét. De ki is ez a dr. John William Polidori, akit Andahazi méltónak tart arra, hogy reflektorfénybe állítsa, elhomályosítván az évszázadok óta ragyogó byroni imázst? Mivel az argentin szerző ragaszkodik a filológiai pontosságához, mi sem hagyhatjuk figyelmen kívül a fiatal doktorról rendelkezésünkre álló adatokat. Ugyan nem feladata az elemzésnek a történelmi hitelesség számonkérése, e regény esetében mégis lehetetlenség elvonatkoztatnunk a tényektől: ismeretük hiányában nehezebben tudnánk olvasni a művet. Dr. John William Polidori enyhén hisztérikus sze-

mélyiség volt, ki nemcsak Byron, hanem annak barátai iránt is némi féltékenységgel viseltetett. A fiatalembernek nem csak páciensei voltak költők, az volt ő maga is. Már olasz származású apja is fordított híres angol költői műveket. Polidori azonban irodalom iránti szeretete ellenére az orvosi egyetemet végezte el. Az írással azért nem hagyott fel – *ON THE PUNISHMENT OF DEATH* volt első műve, melyet aztán az elhíresült *THE VAMPYRE*, illetve a *THE MODERN OEDIPUS* követett. (Sajnos írásai – egyelőre – nem olvashatók magyar nyelven.)

Miért támad az az érzésünk a regény olvasása közben, hogy a szerző rokonszenvez a fiatal orvossal, a nagy elődök, Byron és Shelley ellenében is? Talán azért e nagy együttérzés, mert Andahazi regényén is érződik némi ponyvaíz, akárcsak a Polidori-művön? Hiszen Byron szabályosan „kikérte magának”, amikor a névtelenül megjelenő írást neki tulajdonították. („*Megkaptam a részletet és A vámpírt. Mondanom sem kell, hogy nem az én művem. Kételesen máskor hagyatkozzék erre az aranyszabályra: ön az én kiadóm [amíg össze nem vesszünk], és ami nem önnél jelenik meg, az nem az én művem. [...] Levelemhez mellékelem az én kísértethistóriám kezdetét, és majd a saját szemével győződhet meg róla, hogy hasonlít-e Mr. Colburn kiadványára*” – írja Byron John Murraynek, 1819. május 15-én Velencében kelt levelében.) Ha már az argentin író érdemeit firtatjuk, mindenképpen el kell ismernünk témaválasztását. Ám ekkor újabb kérdéssel kerülünk szembe: vajon más mit tudott volna alkotni a svájci kísértetjárás szűzséjéből? A hálás téma még számtalan lehetőséget rejt magában, melyek bizony kiaknázatlanul maradtak Andahazinál. (A Byron–Polidori viszony mind intellektuális, mind érzelmi oldalról megközelítve, a laudanium okozta rémlátomások sorozata, melyek leginkább Shelleyt gyötörték, Mary Shelley *FRANKENSTEIN*-jének „megfogása” a Byron–Shelley párbeszéd tükrében, mely a galvanizmus csodáiról, az emberi tudás hatáirairól is szól, Claire Clairmont alakja mint Byron egykori szeretője, mind-mind benne rejlik az 1816. júniusi eseményekben, melyek szintén szépirodalmi feldolgozások alapjául szolgálhatnak.)

Andahazi Polidori iránti rokonszenvéről árulkodik az a groteszk, szürrealista álom is, melyet Polidori ópiummámban lát – Byron feje elválik testétől, s Polidorihoz kerül. A lord

könyörög, végigjárja a megalázkodás minden poklát. Az álom csodaszép nő ölében ér véget – Annette jön el a doktorhoz, s hozza el a THE VAMPIRE-t. Valószínűleg ekkor jött el jussáért, s tette le az asztalra a kéziratot a szerződés betartásának bizonyítékaként. Mindezt értelmezhetjük úgy, hogy Polidori végre hozzájut Byron „koponyájához”, megkaparintja a költészet titkát, s megírja az első irodalmi vámpírtörténetét.

Így amikor Byron felveti, hogy próbáljanak ők is rémesebbnél rémesebb történeteket kitalálni, melyek borzongást keltenek a gyanútlan olvasókban, Polidori is részt vesz a versenyben, s leteszi az irodalomtörténet asztalára a THE VAMPIRE-t. A siker akkora lett, hogy azóta is e művet tekintjük az első irodalmi vámpírtörténetnek, s csak ezt követi Bram Stoker 1897-es DRAKULÁ-ja. Nem szabad azért megfélemlenünk Byron FRAGMENT OF A NOVEL-jéről sem! Nem utolsó sorban azért, mert e rövid terjedelmű töredék a költő kevés prózai munkái közé tartozik. (Vö. Lord Byron: THE COMPLETE MISCELLANEOUS PROSE, edited by Andrew Nicholson, Oxford English Texts, 1991.) Polidori művét a korban egyenesen a Byron-mű pamfletjeként kezelték, ám akadtak olyanok is, például a zwickauai Schumannék, akiknek olyannyira tetszett az ifjú orvos műve, hogy Byronnak tulajdonították, s ki is adták a neve alatt. (Utóbbi család sarja egyébként a zeneszerző is.) A művet még németre is lefordították, s előszót is írtak a lipcsei, Leopold Boß-féle kiadáshoz a keletkezés körülményeiről, azaz az Andahazi-regény témájáról. (1819-ben Londonban eredetileg névtelenül jelent meg a mű, s innen is származhattak a félreértések.)

Polidori tehát megcsinálja irodalmi „karrierjét”, s ebben a versenyben bizony legyőzi lordját. Andahazi regényében a doktor szinte megkoronázza a felolvasóestet művével. Mary Shelley bemutatta már a FRANKENSTEIN-t (tegyük hozzá, nem volt túl eredeti az ötlet, hiszen Byron és Shelley épp előző este beszélgettek a galvanizmus csodáiról s a benne rejlő lehetőségekről, tény azonban, hogy bestsellert alkotott, melyet mind a mai napig sorra filmsítenek meg, adnak ki, írnak újra, bár Andahazi-Kasnya ezt a művet is „gyanúba keveri”), s a két költőbarát a legnagyobb áhítattal s szégyenérzettel hallgatta végig. Ők bizony nem

vették olyan komolyan a feladatot, netán ihlettük sem nagyon volt (ámbar Byronnál az alapszükség, Augustus Darvell különös feltámasztásának története már meglehetősen), így tudomásul kellett venniük a vereséget. Am hogy ez még keservesebb legyen, előbukkan a hivatlan vendég, s felolvassa a THE VAMPIRE-t. Andahazi szó szerint idéztet hősével a tényleges Polidori-műből, ezzel is elősegítve a fikció és dokumentum közti határ elmosódottságát. S ennek köszönhetően az 1816-os mű kezdő sorait magyar nyelven is olvashatjuk: „Azon a télen, a londoni tél frivólitásai közepette, a számos összejövetelen, melyekre a divat kötelez ebben az időszakban, egy lord bukkant fel, akire inkább különcsége, mintsem származása hívta fel a figyelmet...” („It happened that in the midst of the dissipation attendant upon a London winter, there appeared at the various parties of the leaders of the ton a nobleman, more remarkable for his singularities, than his rank.”)

Feltehetjük a kérdést: vajon fikció vagy dokumentum-e az egész? Lehet, hogy tényleg létezik az a bizonyos harmadik nővér, csak az irodalomtörténet nem tud róla? Mindenesetre Andahazi látszólag nem olvasta a Byron-féle töredéket, mely az angol költő monográfiái szerint egyértelműen a Polidori-mű ihletője. A regény vége pedig nem pusztán emez egyedi eset krónikáját vonja kétségbe, hanem az egész eddigi irodalmat, s új esztétikát állít fel – létezhet valahol valaki, aki az összes költőt és írókat művekkel látja el, s az egész irodalomjáték csak szembényvesztés, művészek összefogása az átlagemberek ellen, netán azok elkápráztatására. S a tettes, ama bizonyos kis horrorlány? Mit akar egyáltalán tőlünk, emberektől? Miért adja nekünk a műveket? Hiszen azt megtudtuk, hogy mit akar az áldozatoktól, s ők miért vállalják a szerződést – lényegében művészi becsvágy vezeti őket. Ők is olyasféle alkut kötnek, mint Adrian Leverkühn Thomas Mann DOKTOR FAUSTUS-ában, s tették még sokan mások is előtte...

Polidori ugyanis rábukkan Annette rejtekhelyére, s itt sok-sok levelet talál. Ahogy sorra kerülnek elő az irodalom nagy alakjainak köszönő sorai, Polidori egyre jobban úrrá lesz a kétségbeesés. Úgy érzi, becsapták. S mi, olvasók is azt érezzük, hogy becsaptak, folyamatosan becsapnak bennünket. Vajon Andahazi is felkereste Annette Legrand-t, e különös mű-

zsát? Nemcsak Byron, Mary Shelley (s itt válik érthetővé, miért a névazonosság dr. Frankenstein, azaz a „modern Prométheusz” s Annette apjának barátja közt), hanem Puskin, Chateaubriand, E. T. A. Hoffmann is ismerte a szörnyű titkot. Polidori és a naiv olvasó egyszerre szembesül a horrorlény körüli problémával. A regény csattanója kissé erőltetett, már-már komédiába fojtja az addigi rémtörténetet. A harmadik nővér alakját viszont szimbólumként is felfoghatjuk. A zseniesztétikák ihletről vallott felfogása, az intuitív állapotnak a tudatalattival való összefüggése mind válaszlehetőség lehet. S innen már messzebbre me-

nő következtetéseket is levonhatunk, melyekkel egyfajta „horrorfilozófia” területére tévednénk. A (kollektív) tudatalattiban jelentkező rémek, akiket jelen esetben a Genfi-tó partján, 1816. június 17-e körül (Byron ugyanis ekkori keltezéssel látta el a FRAGMENT OF A NOVEL-t) sikerült egybegyűjteni dr. Frankenstein s a vámpír alakjában, jelen vannak a mindennapok háttérében s a műalkotások születésének perceiben. S ezzel kissé fausti felhangot kap a probléma, meggyanúsítva a művészetet azzal, hogy ördögi szövetséges, nem pedig az alkotó ember remeke.

Arany Zsuzsanna

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram

és a Soros Alapítvány
támogatásával jelenik meg

